

Boganmeldelser Noter 246

Undervisningsmateriale

Ulrik Juel Lavtsen: På sporet af antikkens Grækenland. Forlaget Praxis 2024. 215 sider, 214,00 kr.

Historisk faglitteratur

Timothy Snyder: Om frihed. Gads Forlag 2025. 428 sider, 349,95 kr.

Astrid Elkjær Sørensen: Husmødre i oprør. Serien 100 danmarkshistorier, Aarhus Universitetsforlag 2025, 100 sider, 129,95 kr.

Nils Valdersdorf Jensen: Omvæltningernes tid. Familien Mærsk Møller, Svendborg og dampskibene. Gads Forlag 2025. 304 sider, 329,95 kr.

Jakob Sørensen: Panzerstorm. Ardennerne 1944. Forlaget Helmin og Sorgenfri 2024. 344 sider, 399,95 kr.

Esben Bøgh Sørensen: Andelsbevægelsens natur, 1882. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2024. 100 sider, 129,95 kr.

Anders Maegaard: Historien om den vestlige kultur. Skriveforlaget 2025. 208 sider, 194,95 kr.

Poul Duedahl: Minutmillionærer. Gullaschbaroner, børshajer og champagnepiger. Gads Forlag 2025. 288 sider (rigt illustreret), 349,95 kr.

Tommy Heisz: De dømte kvinder. Lindhardt og Ringhof 2025. 304 sider, 269,95 kr.

Andreas Marklund, Jacob Vrist Nielsen og Sanne Aagaard Jensen: Post og tele. Kommunikation og danskerne. Gads Forlag 2025. 320 sider (rigt illustreret), 399,95 kr.

Søren Mentz (red.): Amager. Bønder, søfolk og egnsdragt. Nord Academic Forlag 2025. 272 sider, 329,95 kr.

Brian Traantoft Rasmussen og Thomas Græsbøll Svaneborg: Flugten fra Stalin. Gads Forlag 2025. 352 sider, 299,95 kr.

Peter Wandel (red.): Jette Bang - portræt af beduinerne i Qatar. Davids Samling 2025. 80 sider (rigt illustreret), 199,95 kr.

Jennie Sejr Junghans: Da børnesindet blev sindssygt, 1935. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2025. 100 sider, 129,95 kr.

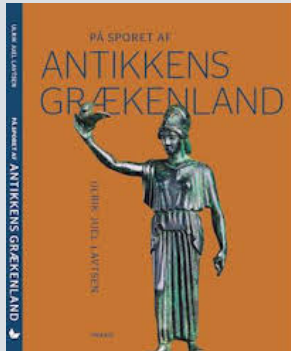
Annabelle Hirsch: Kvindernes historie i 100 objekter, Gutkind 2025, 416 sider, 299,95 kr.

Jens Heinrich, Mira Maria Jo Kleist og Bo Lidegaard: Grønland. En rejse fra de tidligste tider til et moderne samfund. Lindhardt og Ringhof 2025. 280 sider, 299,95 kr.

Undervisningsmateriale

På sporet af antikkens Grækenland

Ulrik Juel Lavtsen. Forlaget Praxis 2024. 215 sider, 214,00 kr.

På Sporet af Antikkens Grækenland er titlen på en ny lærebog af Ulrik Juel Lavtsen, der underviser på KVUC i Historie, Oldtidskundskab og Religion, som jeg her har haft fornøjelsen af at anmeldte. Den er en del af serien, "På sporet af", udgivet på forlaget Praxis. Formålet med lærebogen

er ifølge forordet "at invitere læseren indenfor til en verden og tid, der har haft afgørende indflydelse på europæisk kultur og selvopfattelse: Antikkens Grækenland". Fokus for denne anmeldelse er derfor, hvordan lærebogen formår at invitere eleverne indenfor. Først og fremmest synes jeg, at det er en god ide med "tekstbobler" ved siden af brødteksten, der indeholder læsespørgsmål, som "stilladserer" og guider elevernes læsning. På Sporet af Antikkens Grækenland tilbyder både opgaver og forløbsplaner bagerst i bogen, hvilket gør bogen let at anvende for undervisere i en travl hverdag. Det er prisværdigt. Hvert afsnit afrundes med kilder. Det er i høj grad mange af de samme kilder, som jeg selv læste i gymnasiet som gammelsproglig elev i tidernes morgen, men det er jo selvfølgelig også netop "klassikere". Kilderne er forsynet med gode ordforklaringer, og det er ligeledes et plus. Jeg havde dog gerne set flere. Jeg kan eksempelvis have mine tvivl om, hvorvidt elever i 2025 kender ord som "hunger" eller "korporlig". På samme vis savner jeg flere ordforklaringer og forklaringer af begreber i selve teksten, eksempelvis af ord som "klassifikationssystemer", "kulturarv" og "Polis-samfundene". Første kapitel har titlen "Hvorfor Grækenland?". Dette kapitel "åbner" lærebogen med et relativt nutidigt indslag: Obamas besøg i Athen 2006. Efterfulgt af et tekstuddrag fra Obamas udtalelser i forbindelse med besøget. Uddraget skal give eleverne et eksempel på hvordan: "en stor del af de værdier og idealer som vi hylder i dag, fik deres udformning på græsk jord for 2500 år siden." Samtidigt problematiserer Obama i uddraget, hvordan eftertiden har haft tendens til at idealisere antikkens Grækenland. Med afsæt i Obamas udtalelser, ønsker bogen at undersøge, hvad der er myte, og hvad der er realitet. Hvad kendetegnede kulturen og samfundet og hvilken betydning har perioden haft for eftertiden? Lavtsen vælger i læ-

rebogen at bruge betegnelsen "Hellas", og "hellenerne" i stedet for Grækenland og grækere. Han gør det for at følge "datidens praksis". Jeg tænker, at Lavtsen her vælger et relativt traditionelt udgangspunkt, når han inviterer eleverne indenfor i det antikke Grækenlands verden. Indholdsmæssigt giver lærebogen dels eleverne et kronologisk overblik. Dels en tematisk indføring i forskellige aspekter ved antik græsk kultur i afsnittene: De tidlige perioder, klassisk tid, demokrati, politisk kultur, kønsroller, religion, krig, hellenistisk tid og arven fra Hellas. Der er her tale om klassiske temaer med undtagelse af det sidste afsnit, hvor Lavtsen skriver en overflyvning af, hvordan antikken er brugt i historieskrivning gennem tid. Han afrunder med at beskrive antikken i historie i dag, og inddrager kritik af forskningsfeltet. Indholdet i afsnittene er omfangsrigt, hvilket medfører, at eleverne på relativt få sider skal udlede meget viden og mange informationer fra teksten. Lærebogen er, som Lavtsen beskriver i første afsnit, opbygget på følgende vis: for at "vi" (forstået som elever i mødet med lærebogen) skal kunne komme på sporet af antikkens Grækenland, så må "vi" undersøge forskellige kilder. Men for at det kan lade sig gøre, så er eleverne nødt til at have en vis viden om den kultur og den viden, som kilderne "udspringer" af. På denne måde ligner lærebogen ved første øjekast en del andre lærebøger i sin opbygning. For at kunne foretage faglige refleksioner og analyser, skal man først have viden. Spørgsmålet er her, om eleverne bliver inviteret med på sporet og på læsereisen som aktive og reflekterende læsere, når de i første omgang kun er med som mere eller mindre passive tilskuere. Eleverne bliver først aktiverede, når de undersøger kilder efter at have fået tilstrækkelig viden gennem den relativt passive læsning. Jeg ville ønske, at lærebøger havde større fokus på at aktivere elevernes forhåndsviden. Og at man inviterede dem til at engagere sig i temaet eksempelvis ved at tale til elevernes følelser og indlevelse, som det senest er blevet beskrevet af Rasmus Thestrup Østergaard i artiklen "Fremtidens lærebog" i Noter 243 (2024). Heldigvis har denne lærebog bagerst i bogen opgaver til de enkelte kapitler, der netop aktiverer eleverne på forskellig vis. Eksempelvis når eleverne skal besvare, hvad de forbinder antikkens Grækenland og "de gamle grækere" med. Og når eleverne skal undersøge, hvordan persere og spartanere bliver fremstillet i Zack Snyders film "300". Eller når eleverne skal forholde sig til problemstillingen vedrørende en repatriering af Parthenonfrisen. Det er forøvrigt en sjov, kreativ og nytænkende ide, at eleverne skal lave tegn og gæt med forskellige begreber, de har læst om i kapitlet. Opgaver som disse. tror jeg, inviterer eleverne til aktivt at forholde sig til indholdet, og samlet set er de en stor styrke ved denne udgivelse. Opgaverne taler dog i mindre omfang til elevernes følelser eller deres indlevelse. Hvis jeg skulle bruge lærebogen i min egen un-

dervisning, ville jeg derfor have brug for at supplere med flere opgaver, som inddrager elevernes erfaringsverden. Der er eksempelvis stor sandsynlighed for, at en del af eleverne formentligt vil have stødt på opslag på SoMe, der bruger eller misbruger antikkens Grækenland eller Romerriget på forskellig vis som eksempelvis den højreradikale svenske influencer "The Golden One". Det kan gøres med ganske få og enkle greb, så måske kan det indtænkes, hvis der laves flere oplag af denne ellers fine lærebog.

Amalia Bonné

Historisk faglitteratur

Om frihed

Timothy Snyder. Gads Forlag 2025. 428 sider, 349,95 kr.

Den amerikanske historiker Timothy Snyder behøver næppe nogen større introduktion. Han har i hovedværket Bloodlands (2010) - og den knap så velmodtagne Black Earth (2015) - indgående beskrevet ondskaben i sin realitet i det østlige Europa. Siden har han ændret fokus, i sin nyeste udgivelse Om frihed begrundet han selv: "Da jeg havde udgivet den politiske

pamflet Om tyranni og en samtidshistorie under titlen Vejen til frihed, blev jeg spurgt, hvordan et bedre Amerika ville se ud. I denne bog giver jeg et svar."

Om frihed er ikke en historisk undersøgelse, men en form for filosofisk undersøgende essay over, hvad frihed er, og hvordan dagsformen er i Land of the Free. Not so good, kan det allerede røbes her.

Det er ikke nogen letlæst bog. Snyder veksler mellem selvoplevede situationer, filosofiske overvejelser, historiske perspektiveringer, kritik og opfordringer – og det kan vel ikke undgå at blive en lidt rodet omgang. Snyder er heller ikke nogen stor stilst, det kan være svært helt at følge tankerækken nogle gange. Fx: "Vi har brug for mange flere træer, så vi kan overleve klimaforandringerne. Vi har også brug for dem til at hjælpe os med at komme igennem dagen."

Med det forbehold må man alligevel sige, at det er en vigtig bog og en bog til tiden.

"Frihed begynder med erkendelsen af forskellen mellem det, som er, og det, som bør være", skriver Snyder. Han opererer igennem bogen med fem dimensioner, de tre fysiske, (for)tiden og den 5. dimension: den forestillede fremtid, der som et åbent rum er en forudsætning for, at vi kan reflektere over friheden.

Friheden har, ifølge Snyder, fem former: suveræniteten, uforudsigelighed, mobilitet, faktuel viden og solidaritet; de skal alle være til stede, for at mennesket og samfundet kan være frit. For Snyder er der ingen forskel, det kræver et frit samfund, for at individet kan blive frit.

Indledningsvis introduceres to grundbegreber fra bl.a. den tyske filosof Edith Stein: Leib (legeme), der her betegner det hele menneske og Körper (krop), der er mennesket reduceret til kroppen, som det sker i de totalitære ideologier. Begreberne fungerer ikke rigtigt i dansk oversættelse, fordi betydningen nogle gange byttes: det dehumaniserende nazistiske Fremdkörper bliver til fremmedlegeme – og det er bare ét eksempel. Måske kunne subjekt og objekt fungere bedre på dansk. Leib bliver ifølge Snyder kilden til politisk frihed, "...at behandle en Leib som en Körper [er] at forberede alle på mord". Altså, frihed kan kun eksistere, hvis vi ser andre som hele mennesker, subjekter, og ikke som dehumaniserede "kroppe", objekter. At vi anerkender, at frihed ikke er at være fri for andre, men sammen.

Et andet gennemgående skel i bogen er mellem den negative frihed: friheden fra noget og den positive frihed: friheden til noget. "Frihed kan ikke bare være et fravær af det onde. Det må også være en tilstedeværelse af det gode." For Snyder er den negative frihed i radikal form de russiske soldater, der ikke er begrænsede i deres overgreb i "befriede" ukrainske landsbyer: "I dén negative betydning af fri er de frie til at myrde og stjæle."

Med det begrebsapparat gennemlyser Snyder skånselsløst det amerikanske samfunds deroute, som, han identificerer, har sit udspring i et skift fra positiv frihed - i idealet om social mobilitet, the american dream - til negativ frihed - i idealet om frihed fra statslig indblanding. Skiftet sker omkring Reagans præsidentperiode, og det når sit lavpunkt med en nutidig Trump.

Undervejs hudflettes det amerikanske sundhedssystem, racismen, Trump, technologierne i Silicon Valley, mere Trump, de sociale medier, journalistikkens krise, you name it. Ingen vil kalde Snyder en lalleglad optimist. Karakteristikken af USA er af en republik i forfald: "...for ikke så længe siden havde ingen mennesker en smartphone – og dengang var vi friere, mere intelligente og i bedre fysisk form". Ifølge Snyder var

den stagnerende sociale mobilitet en hovedårsag til Sovjetunionens sammenbrud. USA risikerer at lide samme skæbne, fordi den sociale mobilitet er kollapsed. Værdierne er havnet hos en lille gruppe oligarker. Fremtiden, den 5. dimension, er forsvundet. Døren er åben for fascismen. Det er kras læsning.

Men Snyder ser udveje. En tilbagevenden til et positivt frihedsbegreb og en anerkendelse af andre menneskers Leib. Et samfund, der i højere grad præges af empati, socialt nærvær og respekt. Det bør ske gennem en mere regulerende stat, der kan tæmme oligarkerne og de sociale mediers ekkokamre og dehumanisering af brugerne, gratis uddannelse, offentligt sundhedsvæsen, klimatiltag, offentlig transport, statslig støttet lokaljournalistik, et forandret valgssystem, et retfærdigere juridisk system. (Da Snyder var barn sad 70.000 sorte (mænd) i fængsel, nu er tallet 700.000).

Undervejs perspektiverer bogen løbende til Ukraine-krigen ("Omfanget af de russiske grusomheder efter 2022 kan sammenlignes med fortidens værste kolonikrige"), til stalinismen og nazismen mv. Disse afsnit er også interessante, men det er USA, der er i fokus.

En dansk læser må tænke, at det Snyder ønsker, er en skandinavisk velfærdsstat, og det er det vel også. Samtidig er det tankevækkende, hvor fremmedartet et land USA egentlig er, og hvor lidt vi faktisk kender til det, for meget i bogen virker indforstået, når man læser. Men bogen er nok først og fremmest skrevet til et amerikansk publikum. Når det er sagt, så er det en vigtig bog om frihed. Og det er vel egentlig ingen selvfølge, at frihed er en enkel og letforståelig sag. Og vi ved jo, at det, der starter i USA, som regel også kommer til os.

Poul Kristensen

Husmødrenes guldalder – husmødre i oprør 1947

Astrid Elkjær Sørensen: *Husmødre i oprør*. Serien 100 danmarkshistorier, Aarhus Universitetsforlag 2025, 100 sider, 129,95 kr.

Serien 100 Danmarkshistorier har som formål at formidle nedslag fra fortiden i et overkommeligt format, og der er på nuværende tidspunkt udgivet over 80 bøger i serien. I denne udgivelse har Astrid Elkjær Sørensen valgt at se på husmorbegrebet i en politisk kontekst, hvor husmødrenes betydning i perioden 1940-1970 behandles.

Bogens udgangspunkt er en demonstration i 1947, hvor 10.000 husmødre i bidende februarkulde, medbringende børn og barnevogne troppede op på Christiansborgs Slotsplads for at protestere mod den førte rationeringspolitik. Efter besættelsens ophør i 1945 havde befolkningen håbet på bedre forsyninger, hvilket ikke var sket, idet hensynet til eksporten betød, at der fortsat var rationering og mangel på helt basale fødevarer, tøj og sæbe. De demonstrerende husmødre havde fået nok af slid og slæb for at få hverdagen til at hænge sammen og følte sig på ingen måde respekteret af landets magthavere. I mediernes dækning af demonstrationen blev de deltagende kvinder fremstillet med venlig overbærenhed, og tidens opfattelse af husmødre som værende uvidende og til tider ganske hysteriske prægede tonen.

Astrid Elkjær Sørensen når vidt omkring i sin fremstilling af husmødrenes guldalder, som hun definerer som perioden 1940-1970. I det indledende kapitel bliver vi præsenteret for to markante personer, som på hver deres måde kom til at præge kvindernes kamp for ligestilling og ligestilling i perioden. Formanden for Danske Kvinders Nationalråd (i dag Kvinderådet) Bodil Begtrup blev den samlende figur for de mange kvindeorganisationer, der repræsenterede vidt forskellige kvinder i samfundet. Kronen på værket bliver stiftelsen af Husmødrenes Forbrugerråd 1947 – i dag forbrugerrådet Tænk. I 1949 blev Lis Groes formand for rådet. Lis Groes var en bemærkelsesværdig kvinde med stærke politisk fremadskuende holdninger og blev i 1953 udnævnt som handelsminister. Det ministerium, som husmødrene i 1947 blev ignoreret af.

I de følgende kapitler bliver vi præsenteret for husmoderrollens betydning for samfundets sammenhængskraft.

Den hjemmegående husmor blev idealet for en ny familieform, hvor kvindens formål først og fremmest var at blive godt gift, være en god hustru og mor. Det blev et statussymbol for den enkelte familie at have råd til at husmoderen ikke skulle arbejde, og der blev også lagt et moralsk pres, da moderskabet blev set som kvindens primære forpligtelse. Heldigvis har Astrid Elkjær Sørensen blik for, at et er idealer, noget andet er virkelighed. Mange kvinder var af økonomiske grunde nødt til at arbejde og måtte ofte efterlade deres småbørn uden opsyn.

De politiske kvindeorganisationer kæmpede i perioden 1940 – 1970 med at få politisk indflydelse og få kvinderne engageret. I Folketinget var under 10 % kvinder og Dansk Kvindesamfund havde mellem 8.000 og 10.000 medlemmer. For den enkelte husmor var hverdagen ofte presset og forventningerne fra ægtemand og familie levede ikke plads til fravær fra hjemmet for at være politisk aktiv.

I løbet af 1960'erne, hvor velstanden steg, og velfærdsstaten tog form, blev rollen som hjemmegående husmor sat under pres. Der kom nye kvindeorganisationer, og der blev sat spørgsmålstejn ved de etablerede kønsroller.

Bogen sluttet af med et kapitel, hvor det moderne samfunds arbejdsdeling i familierne sammensættes med fortidens husmoderdyder. Balancen mellem karriere og familie er svær for især kvinder, og vi præsenteres for synspunkter fra debatten om "mental load" og "tradwifes."

Det er på alle måder en interessant bog, som Astrid Elkjær Sørensen har skrevet. Der er ny og nyttig viden om udviklingen af husmoderrollen og tidens kønsroller. Desuden lykkes det på fin vis at få bundet en knude til nutidens kvindekamp. Jeg vil på det varmeste anbefale bogen som en letlæst introduktion til et vigtigt stykke kvindehistorie.

Susanne Geisler

Omvæltningernes tid. Familien Mærsk Møller, Svendborg og dampskibene

Nils Valdersdorf Jensen. Gads Forlag 2025. 304 sider, 329,95 kr.

I diskussionen om, hvilke erhverv der har været væsentligst for skabelsen af det moderne danske samfund, spiller søfarten en måske ikke altafgørende, men absolut væsentlig rolle. I de senere år er der da også udkommet adskillige bøger, der til fulde viser både betydningen af søfarten og den brede interesse for den: Sønderjysk søfarts historie, velanmeldte værker

af Erik Gøbel og Anders Ravn Sørensen for bare at nævne nogle få. Til dem slutter sig nu denne indbydende bog af Nils Valdersdorf Jensen, der er historiker på Svendborg Museum.

Bogen følger to spor, nemlig dels den generelle søfartsudvikling i Danmark i perioden mellem 1830 og 1930, dels de mere specielle forhold i Svendborg og på Thurø i tiden omkring 1900. Der stod man i vade-stedet mellem ensidigt at holde fast i sejskibene, bygget af træ, eller at følge den internationale tendens og gå over til dampskibe, bygget af stål. Her i Svendborg begynder fremstillingen med en dramatisering af den tilflyttede småskibsreder Peter Mærsk Møller og hans senere nok så kendte søn Arnold Peter Møllers jagt på kapital til at starte et damskibsrederi i 1904. Disse personer følger vi sidenhen, sammen med den en overgang meget velhavende sejskibsreder Hans Alfred Hansen fra Thurø.

Svendborg var i det 19. århundrede en af provinsens vigtigste søfartsbyer. Skibene blev som regel bygget på de lokale skibsværfter, sejlede korn til Norge og kom retur med tømmer og fisk. De var oprindeligt rent familieejede, men efterhånden gik man her over til partsrederier, hvor de lokale købmænd købte andele i flere skibe. Valdersdorf Jensen er ikke bare interesseret i erhvervshistorien, men giver også et portræt af det sociale og kulturelle miljø i byen og kommer godt rundt om de mange forskellige aspekter af livet i en søfartsby, fra navigationsskolen, der blev grundlagt i 1852, til de hjemmевærende sømandskoner, og han giver malende beskrivelser af det, der også hørte til en søfartsby, værtshuse og bordeller, "druk og brunst".

I 1884 slår Peter Mærsk Møller sig ned i Svendborg med kone, 10 børn og 1 lille dampskib og bliver talsmand for "den sorte omstilling" fra sejl til damp. Det bringer ham ind i en regulær læserbrevsfejde med bl.a. Hans Alfred Hansen fra Thurø, hvor han bruger udtrykket "omvæltningernes tid", som har givet titel til bogen. Vist var der tale om en modsætning mellem to teknologier, men forfatteren betoner også den kulturelle konflikt mellem på den ene side en slægtsbaseret holdning, hvor skippererhvervet gik i arv fra far til søn, og hvor man tog hensyn til de traditionelle håndværk, og på den anden side det moderne, den udefrakommende kapitalisme med nye finansierings- og ledelsesformer. På dampskibene var kaptajnen nemlig ikke længere enerådende, men måtte dele ansvaret med en maskinmester, hvis ekspertise ikke kunne undværes.

Fremstillingen koncentrerer sig nu ind i det 20. århundrede om Peters søn, AP, der grundlægger sit eget rederi og endda sit eget skibsværft i Odense. Han får stor succes under 1. verdenskrig, men med sin berømte forsigtighed, den "rettidige omhu" undlader han at sætte gevinsterne over styr i den guldrus, der opstod i tiden efter krigen. Tværtimod vokser hans rederi med dieseldrevne skibe, og han arbejder systematisk med at forbedre ledelsen og nedbringe omkostningerne, HR-arbejde, før det udtryk blev kendt. Vi får præsenteret de typiske Mærsk-værdier, f.eks. at undgå dovenskab, men ren ukritisk beundring for A.P. Møllers succes bliver det dog ikke til, da både hans antisemitisme og fascination af fascismen i mellemkrigstiden omtales i forbindelse med hans negative holdning til finanskapitalen.

A. P. Møller forlod Svendborg, flyttede sit kontor til Kongens Nytorv, men Valdersdorf Jensen fører os tilbage til Svendborg i næstsidste kapitel "Sejlskibets langsomme død", for i 1920'erne byggede man stadig sejlskibe, der blev anset som nyttige, ja nødvendige for at kunne uddanne ordentlige søfolk. Omkring 1930 er det slut -. sejlskibene får motor (det sidste i 1941, 122 år efter at det første dampskib kom i drift i Danmark), og Svendborg går fra at være søfarts- til sømandsby. Udviklingen er eksemplificeret i de to familier, bogen har fulgt siden begyndelsen: Møllers overvældende succes – i København, sammenholdt med træskibsrederen H. A. Hansens sønnesøn, der måtte opgave sejlskibene og blev funktionær på et oliefirmas kontor i Nyborg.

I konklusionen knyttes den store historie om dampen som den afgørende gnist til højenergiamfundet, om den internationale handels voldsomme vækst sammen med den lille historie, sejlskibssamfundet i Svendborg. Det er her væsentligt for forfatteren ikke bare at betone konservatismen og trægheden over for

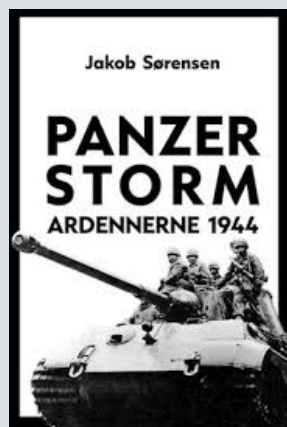
det nye, men også nuanceret vise respekt og forståelse for, hvorfor man fastholdt de traditionelle teknologier og værdier. Det sidste afsnit hedder "fra grøn til sort og fra sort til grøn", og her kommer Valdersdorf Jensen med sine egne betragtninger over positive og negative konsekvenser af overgangen fra vind til kul og olie og de udfordringer med grøn omstilling, vi står over for i dag. Uden at man nødvendigvis er enig i alle hans synspunkter, viser det, hvor relevant bogens emne er.

Den er levende skrevet, i bedste forstand letlæst. Det fortællelemæssige greb med at koncentrere sig om 2-3 familier i Svendborg fungerer fint og meget anskueligt, og nok er der enkelte frie dramatiseringer, men så sandelig også en veldokumenteret, kildebaseret fremstilling, hvor hovedbudskabet står meget klart, nemlig at fra sejl til damp ikke bare var en teknologisk omstilling, men også dannelsen af en ny kultur.

Mads Pedersen

Krig i øjenhøjde

Jakob Sørensen: *Panzerstorm. Ardennerne 1944. Forlaget Helmin og Sorgenfri 2024. 344 sider, 399,95 kr.*

Panzerstorm – Ardennerne 1944 er en meget læseværdig bog, hvor man får et af 2. Verdenskrigs større slag serveret med en detaljegrad, hvor man ikke går sulten fra bordet. Dog skal det påpeges, at Sørensen skriver godt, så modsat visse andre militærhistoriske udgivelser, drukner man her ikke i unødige detaljer. Man føres som læser ind i kon-

teksten og gennem slagets indledende faser, og følger det frem til den bitre ende. Fokuset i teksten er skiftevist i øjenhøjde med aktørerne, hvad enten det er menige soldater foran fjendens sigtekorn, ledende officerer langt bag frontlinjen eller til audiens hos Hitler, eller højt svævende over begivenhederne, så man formår at forbinde de mange små historier med den store overordnede fortælling. Panzerstorm er en ny udgave af Sørensens bog om Ardenneroffensiven i 1944, som udkom i 2014 under titlen Spøgelsesfronten: Ardennerne 1944: Hitlers sidste offensiv. Der er foretaget rettelser og tilføjelser, men indtrykket hos denne læser er, at den nye udgave heller ikke på nogen måde skuffer den historisk interesserede læser.

Ardenneroffensiven i vinteren 1944, som blev den sidste stort anlagte offensiv fra tysk side på Vestfronten, skabte kortvarigt panik i den vestallierede lejr. Hverken briterne eller amerikanerne havde fantasi til at forestille sig en tysk offensiv på Vestfronten i en situation, hvor tyskerne manglede mandskab, forsyninger, var presset fra øst af de sovjetiske styrker, den mægtige Røde Hær, og i syd af britiske og amerikanske styrker i Italien. Al fornuft og militær tænkning pegede på, at tyskerne burde bruge de sparsomme reserver på at forsvare sig eller på tilbagetrækning. Men, som man både før og desværre også efter 2. Verdenskrig har måttet erfare, er rationel tænkning ikke altid hvad man kan forudsætte hos en autokratisk fjende. Tyskland var især efter USA's indtræden i 2. Verdenskrig i december 1941 håbløst underlegen: "(...) både hvad angik produktionskraft, adgang til råvarer, tilgang af mandskab og materiel på slagmarken i efteråret 1944." (Sørensen, 2024, side 32)

Hvorfor valgte det i 1944 hastigt tabende Tyskland så at kaste endnu flere af deres unge mænd og kvinder ind i et slag, som måske kunne vindes, men som ikke kunne ændre på det faktum, at selve krigen ikke stod til at vinde? Svarene var at finde i Hitlers selvopfattelse og personlighed: "Hitlers opfattelse af situationen var, at der skulle vindes tid – kunne man det, var forhåbningen, at nyudviklede tyske våben kunne vende krigslykken, eller at den allierede alliance brød sammen eller kunne splittes, og at man derefter kunne koncentrere alle kræfter mod russerne på Østfronten." (Sørensen, 2024, side 38)

Den endelige sejr kunne i den tyske Førers forståelse af virkeligheden stadig vindes. Som vi ved, blev der derfor kæmpet til (næsten) sidste patron og blodstråbe, og det endelige tyske nederlag var først en realitet, da de sovjetiske, amerikanske og britiske styrker havde kæmpet sig helt ind i hjertet af Tyskland. Først på det tidspunkt, da Hitler selv lå død og hastigt kremeret i et nedslagshul fra en granat udenfor Rigskancelliets bunker i Berlin, kapitulerede den tyske overkommando, og de tyske styrker nedlagde deres våben. I en nutid hvor antallet af autokrater atter er stigende, og krigstrømmerne atter så småt begynder at lyde, kan man enten forsøge at blive klogere på, hvad der truer os som samfund for om muligt at ruste os på at imødegå truslerne belært af de historiske erfaringer med tidligere tiders autokrater, eller man kan flygte fra virkeligheden. Det sidste er der rig mulighed for i det senmoderne samfunds virtuelle virkelighedsflimmer. Hvis man er til det første, og stadig har nerverne til det, kan Sørensens bog absolut anbefales som et historisk spejl, man kan lære af.

Henrik Tjørnelund

Andelsbevægelsens natur, 1882

Esben Bøgh Sørensen. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2024. 100 sider, 129,95 kr.

Bogen er en del af Aarhus Universitetsforlags serie "100 danmarkshistorier", hvor forskere får præcist 100 sider til at nå omkring et emne. Jeg har læst flere af dem og fundet dem vellykkede. Det samme kan jeg sige om den foreliggende bog om andelsbevægelsens natur. "Natur" er dobbelttydigt og skal opfattes både i overført betydning som en beskrivelse

af andelsbevægelsens karakteristika og bogstaveligt som, hvad bevægelsens udvikling gør ved Moder Natur. Her er tesen, at bevægelsen fører til en effektivisering og udnyttelse af jord og dyr med flere af de konsekvenser til følge, som vi tumler med i dag. Men i samme ombæring når forfatteren også frem til, at det nu ikke længere giver den store mening at tale om en andelsbevægelse. Vi har i de sidste dekader set fusion på fusion, hvilket har ført til store koncerner inden for mejeri og slagteri. På den måde er andelsbevægelsens natur, forstået som dens essens, ikke længere hvad den var, og begrebet har mistet væsentligt indhold. Tidligere i bogen har forfatteren skrevet, at to væsenstræk ved andelsbevægelsen er et "foreningsaspekt" og et "virksomhedsaspekt". Det er foreningsaspektet, der er mere eller mindre forsvundet til fordel for virksomhedsaspektet. Denne udvikling er vel ikke kun noget, man har set i Danmark, men har været nødvendig i en globalt konkurrerende verden. En udvikling der især blev sat turbo på efter 2. verdenskrig fra ca. 1960.

Den danske andelsbevægelse blev skudt i gang med Hjedding Andelsmejeri i 1882, og det førte siden til en mere generel udbredelse af den kooperative bevægelse, som man faktisk i første omgang havde fået inspiration til i Manchester/England. Bevægelsen følges kronologisk – og på meget overskuelig vis – frem til i dag. Ud over de langsigtede konsekvenser for miljøet grundet den øgede brug af gødning/kunstgødning peger bogen også på betydningen af, at andelsbevægelsen fra starten i 1880'erne bliver del af en større udvikling i retning af et mere demokratisk samfund. Det giver umiddelbart god mening, og man ser for sig de lokale bønder sidde i bestyrelserne og diskutere sig til rette. Men forfatteren problematiserer det lidt idylliske billede ved at vise, at det først og fremmest

var de ejendomsbesiddende bønder, der sad i bestyrelserne og altså var med til at træffe beslutningerne. Husmænd og slagteriarbejdere havde mindre at skulle have sagt.

Esben Bøgh Sørensen's bog er en velfortalt og klar fortælling om den danske andelsbevægelse. På 100 sider føler man sig godt informeret og med lyst til at forfølge specifikke temaer på egen hånd. Der gives hertil enkelte litteraturforslag på side 100.

Troels Grøn

Med historien som læremester

Anders Maegaard: *Historien om den vestlige kultur*. Skriveforlaget 2025. 208 sider, 194,95 kr.

Der mangler ikke bøger om Vestens rolle i verden. I denne bog giver sprogofficer og erhvervsmand Anders Maegaard sin opskrift på, hvad der skal til for at Vesten bevare sin konkurrencekraft og velstand. Bogen blev udgivet en uge før Maegaard afgik ved døden og må derfor beskrives som et slags posthumt manifest.

Bogen består af to dele: En traditionel gennemgang af Europas historie fra Cro-magnon til den russiske invasion af Ukraine. Denne del består af en traditionel og ret kedelig gennemgang af verdenshistorien, som den kan findes i forskellige gymnasiale oversigtsværker, og denne del skal ikke behandles yderligere her.

Anden del af bogen består af et kapitel der gør status på Vestens konkurrencefordele og et kapitel om hvordan man håndterer fremtidens udfordringer. I disse to kapitler bliver Anders Maegaards konservative tankegang klar, når man hører på løsningerne på fremtidens problemer. I Danmark inkluderer Maegaards forslag, at EU skal tage langt færre kvoteflygtninge, en Green-Card ordning for virksomheder og målrettet håndtering af indvandrere. Hertil kommer en genoplivelse af den protestantiske etik og den klassiske familie. Endelig skal den offentlige sektor beskæres, middelklassen styrkes og der skal oprustes. For resten af verden gælder at nationale mindretal skal have større selvstyre gennem mere føderale stater i Afrika og Mellemøsten, samtidig med at der skal fokuseres på mere ligeværdig handel og mindre udviklingsbistand og Vesten skal fastholde sin militære overlegenhed.

Det vil gå for vidt i en anmeldelse som denne at forholde sig til alle Maegaards forslag, men det er afgjort her, at bogen bliver mest tankevækkende. Bogen kan derfor i uddrag bruges i forbindelse med forløb om "the West and the Rest" eller som perspektiv på forløb om kolonisering eller imperialisme.

Rasmus Thestrup Østergaard

DØGNETS FYRSTER

Poul Duedahl: *Minutmillionærer. Gullaschbaroner, børshajer og champagnepiger*. Gads Forlag 2025. 288 sider (rigt illustreret), 349,95 kr.

Da det efterhånden stod klart, at Danmark undgik at blive draget med ind i, hvad der siden kaldtes Den store Krig, afløstes krigsfrygt i augustdagene 1914 af lettelse og dernæst af en mangesidet, hektisk foretagsomhed med henblik på at holde trit med efterspørgslen fra de krigsførende nationer. Således opstod en

kortvarig storhedstid, som afvikledes gennem årene efter krigshandlingernes ophør i 1918 og frem til recessionen i 1929, da gullaschtiden var endeligt forbi. Da Københavns kvægtorv i krigens første år fremstod som centralmagternes forråds-kammer, hæftede man betegnelsen 'gullaschbaron', som var et særdeles rummeligt begreb, på tidens mange entreprenante opkomlinge. Produktion af gullasch, som efterfulgtes af en endnu mere lukrativ produktion af suppeterninger, blev en veritabel folkesport. Store formuer blev skabt på ringe tid, og alene i hovedstadsområdet kom der snart omkring 100 nye millionærer. Gullaschproducenternes omdømme var ikke godt, slet ikke ude i skyttegravene. Britiske aviser mente her, at danskerne med deres dåsemad tog en raffineret hævn for nederlaget i 1864. Herhjemme var baronerne også gerne uglesete. De provokerede deres landsmænd med deres tvivlsomme forretningsmetoder og med deres ofte tøjlesløse livsstil, som stod i kontrast til dyrtiden, varemanglen, rationeringerne og træls ensformighed for almindelige mennesker. En ny pengepøbel, børshajerne, oplevede omkring 1916 gyldne tider, da man fortabte sig i halsbrækkende spekulation ikke mindst i dampskibsselskaber, og hvor borgerkrigs-lignende tilstande herskede mellem opgangs- og nedgangsspekulanter.

Hvor de krigsførende lande sank i bundløs gæld, opnåede Danmark, betragtet som helhed, en stigning

i velstanden og samfundsøkonomisk uafhængighed. Dog var goderne ulige fordelt, og tidens uhamlede kapitalisme måtte fordre indgreb for at opretholde samfundsstabiliteten. Dønningerne fra Ruslands Oktoberrevolution og stormen på Børsen i februar 1918, som blev fulgt af demonstrationer i hovedstaden gennem de følgende måneder, var en advarsel til politikerne. Billedligt er dette belyst ved to samtidige fangefotos fra Vridsløselille Straffeanstalt, et par socialistisk revolutionære typer i profil og en face, der præsenteres som cellenaboer til 'en perlerække af tidens gullaschbaroner og børshajer'. Den ene af dem gjorde et 'hadsk indtryk' på fængselsbetjentene (s. 84 f.). Andetsteds i fremstillingen ses udvalgte forbryderbilleder af repræsentanter for Vridsløselilles perlerække, som er betitlet 'grosserer', 'skibsreder', 'vekselerer', 'ågerkarl' eller 'storsvindler'. Poul Duedahl ser i regeringens bestræbelser på at skabe større lighed og et socialt sikkerhedsnet for de fattige og arbejdsløse en lige linje frem til den moderne velfærdsstat.

Redegørelsen for krigsmillionærerne og deres meritter er opdelt i ni indholdsmættede kapitler med en episode af Olaf Biglers brogede 'karriere' som optakt til hvert af dem. Bigler var ubetvivleligt den mest outrerede gullaschbaron, en legemliggørelse af tiden. Han havde, måske var det ikke helt hen i vejret, været under observation for sindssyge. I maj 1918 ægtede han stumfilmskuespillerinden Ellen Ferslev og var i juli måned vært ved 'Århundredets Fest', en ugelang indvielsesfest på Bangsbo ved Skagen, som blev selve symbolet på gullaschbaronernes overforbrug. Efter at samlivet mellem dem var ophørt, fik Ellen sidst i 1922 under sit fødenavn Betzonich succes på Thalia Teatret på Frederiksberg som Rasmine i revy-farcen Baron Gyldenspjæt. Tilstrømningen til teatret skyldtes især, at titelpersonen, spillet af komikeren Carl Lundbeck, forestillede Bigler. Og Ellen? Hun spillede særdeles overbevisende sig selv. Hun opnåede for øvrigt først skilsmisse fra Bigler i 1941, giftede sig igen seks dage efter, men døde blot en måned senere. Bigler døde i 1947 i Paris.

Til kredsen af mastodonter blandt krigsmillionærerne hørte den allestedsnærværende overrettsagfører Aage Madsen, gullaschtidens omdrejningspunkt og 'stambordsholder' på Hotel Bristol og Restaurant Wivel. Han fallerede som så mange andre og døde i 1923 efter forinden at have overlevet et ret komplekst selvmordsforsøg. Emil Glückstadt, Landmandsbankens administrerende direktør fra 1910, døde under sin varetægtsfængsling i 1923 for en måneds tid senere at blive kendt skyldig af Østre Landsret i bedrageri, svig og overtrædelse af aktieselskabsloven. Og Harald Plum, der var stifter af bl.a. Transatlantisk Kompagni i 1916 og gullaschbaron par excellence, gik konkurs i 1922 og trak Landmandsbanken med sig i faldet. Han

blev siden sigtet for bedrageri. Det lykkedes ham at begå selvmord i 1929 - i tredje forsøg. Fælles for både mastodonterne og alle 'de mindre dyr på savannen' syntes at være, at intet menneskeligt kunne være dem fremmed.

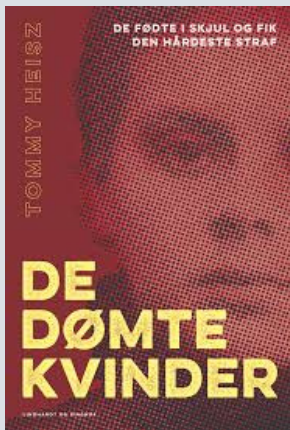
De i alt omkring 150 illustrationer, der ofte er helsides eller i et endnu større format, er væsentlige for eftertidens mulighed for indsigt i gullaschtidens Danmark. Særlig de talrige samtidige fotos har stor dokumentarisk værdi. Af dem hidrører godt 30 fotos af upåklagelig fototeknisk kvalitet fra den københavnske celebritet, kgl. hoffotograf Peter Elfelts etablisement, mens en snes fotos skyldes Holger Damgaard, Danmarks første pressefotograf, der var tilknyttet Politiken gennem mere end tre årtier. Deres fotos skabte et uforgængeligt billede af gullaschtiden og dens demonstrativt arrangerede selv fremstilling og gjorde billedet komplet ved at fastholde virkeligheden, at spidde de mange skyggesider gennem kameraets objektiv. Se f.eks. Elfelts 'Festklædte mennesker med tildelte medaljer og ordener af pap' eller 'Det Dansk-Norske Dampskibsselskab holder champagneslabberas i hovedkvarteret i Amaliegade' (s. 147, 73), begge fra 1918. Sammenhold dem med Damgaards ikoniske foto af Nationalbankens betjente bærende pengesække over gaden til Landmandsbankens tomme kasse eller fotoet af grosserer, fallent, hustrumorder og mislykket selvmorder Johann Mehren, der føres til Østre Landsret - med taxa (s. 232, 227), begge fra 1922. Kontrasterende dette billede skildrer maleren Paul Fischer sin samtids København med en romantisk glød, hvilket gjorde ham meget populær. Det progressive establishment, beruset af tidens nye strømninger, frakendte ham kunstnerisk talent. Man kaldte ham 'postkortmaleren'. Den folkelige satire er udmærket repræsenteret ved Svikmøllen og bl.a. tegnerne Alfred Schmidt og Storm P.

Fremstillingen ledsages af et noteafsnit med henvisningsnoter, dernæst af et afsnit med kilder og litteratur, hvori forfatteren beskriver sit kildemateriale. På den ene side kunne visse af gullaschtidens aktører have interesse i at efterlade sig så få spor som muligt, og på den anden side har andre, eksempelvis kriminalassessor Thorups undersøgelseskommission af 1916, overladt den undrende eftertid omfangsrige arkivalier med en overvældende detaljerigdom. Han peger også på kildegrupper som samtidens aviser, firepartipressen, og på de senere indsamlede erindringer nedfældet af gullaschtidens vidner. Han fik også øjnene op for værdien af skønlitteratur, hvilket jeg kun kan give ham medhold i. Vil man vide mere, forsikrer han, at der i det hele taget er rigeligt at kaste sig over.

Ole Halting

Dømt og fordømt

Tommy Heisz: *De dømte kvinder*. Lindhardt og Ringhof 2025. 304 sider, 269,95 kr.

Det bærende element i bogen er de mange cases, der præsenteres bogen igennem i forskellige sammenhænge. De beskrives med stor detaljerigdom, med de rigtige navne og steder, og med stor indlevelse og følelsesindehold. De fleste er fra perioden 1900-1920, en periode hvor samfundet udviklede sig med stor hast og på mange

måder, der havde stor relevans for bogens emne. Bogen kortlægger disse ændringer og denne relevans.

Den stærke appel til følelser, der ligger i beskrivelsen, kan godt være berettiget over for læsere, der i deres opvækst og baggrund står uendeligt fjernt fra casesnes kvinder. Det kan give en følelsesmæssig kontakt, der ellers kunne være svær at opnå ved mere nøgterne beskrivelser og tal: Kærligheden, mandens svigt, mor og far der ikke vil eller kan hjælpe, omgivelsernes fordømmende holdning, de håbløse økonomiske omstændigheder og tidens ubønhørlige fremadskriden mod fødslen.

Til gengæld er bearbejdningsgraden af casene ikke stor. Der er kun gjort få og svage forsøg på at generalisere: Hvor udbredt var problemet i forhold til antallet af fødsler, i hvilket miljø fandt det sted (land eller by), var det udelukkende i samfundets bund, var det arbejdsgivere eller autoritetspersoner, der var barnefædre, eller tilhørte fædrene samme socialgruppe som mødrene, var det rigtigt, som man troede, at omfanget af uægteskabelige forhold var stærkt stigende, hvilke faktorer vejede tungest i mødrenes beslutning om at ombringe de nyfødte? Det er alt sammen spørgsmål der besvares i de enkelte cases, men ikke under et, og selvfølgelig opstår også her problemet med casenes repræsentativitet.

De store samfundsændringer der danner baggrund for casene, er de velkendte: Industrialiseringen og indflytningen til byerne, opnåelsen af kvindernes formelle ligeberettigelse, forbedring af "uægte" børns retsstilling og, som det korrekt påpeges af forfatteren, retsplejereformen af 1916. Alt sammen noget der direkte eller indirekte var med til at forbedre forholdene for ugifte mødre.

Forfatteren diskuterer lidt betydningen af forestillingen om "den svage kvinde", der opstår i tiden. Sammenholdt med bogens hovedpersoners liv virker forestillingen absurd, men den gælder selvfølgelig kun borgerskabets kvinder, der i stigende grad bliver overflødiggjort i arbejdslivet. For arbejderklassens kvinder gælder præcis det modsatte: Der er næppe den store forskel på arbejdsbyrden for en landbokvinde og en kvindelig industriarbejder, men den sidstes arbejdsindsats er mere synlig og separat aflønnet. Det giver ikke noget videre økonomisk løft, men større selvstændighed.

Samfundsdebatten og den offentlige mening ændrede sig i perioden, og forståelsen for de ugifte mødre, og også for de uheldige, der slog deres nyfødte ihjel, voksede. Bogen beskriver en lang række af private initiativer til støtte for dem, hvis netværk ikke slog til.

Bogens materiale er i ret høj grad avisartikler, som der refereres udførligt fra, men også sekundærlitteratur, der anføres i en litteraturliste bag i bogen. Der er ikke egentlige henvisninger, men ved længere citater anføres kilden.

Axel Moos

FRA CHRISTIAN 4. TIL HUAWEI

Andreas Marklund, Jacob Vrist Nielsen og Sanne Aagaard Jensen: *Post og tele. Kommunikation og danskerne*. Gads Forlag 2025. 320 sider (rigt illustreret), 399,95 kr.

Forfatterens hensigt med det foreliggende værk er at berette om post- og telesektorens udvikling som en del af en bredere samfundsmæssig udvikling i de 400 år, der fulgte Christian 4.'s oprettelse af et dansk postvæsen i 1624, og at berette om kampen om kommunikationen og de underliggende systemer og tek-

nologier, herunder om hemmelig statslig overvågning, kontrol og censur. Oprettelsen af postvæsenet afspejlede uden tvivl kongens ønske om at styrke Danmarks rolle i samtidens politiske, økonomiske og militære magtspil. Staten var sidenhen altid en dominerende aktør, men dens monopol var aldrig absolut. Fra begyndelsen blev postvæsenets ledelse hentet fra erhvervslivets top, og i 1653 bortforpagtedes postregallet af Frederik 3. til en erhvervsmand i Hamborg og returnerede først til kronen i 1711 - i god overens-

stemmelse med enevældens ideologi, som ikke tillod, at noget holdtes hemmeligt for monarken. C.F. Tietgens Det Store Nordiske Telegraf-Selskab af 1869, der meget rammende er karakteriseret som 'en victoriansk techgigant', gjorde Danmark til et samlingspunkt i tidens globale kabelnet, og senere blev koncessionerede telefonselskaber, med KTAS og JTAS i front, private aktører ved siden af P&T, som i 1927 sammenføjede postvæsen og telegrafvæsen og hævdede monopol på telefoni mellem landsdelene og med udlandet.

Allerede fra begyndelsen etableredes ni regulære landsdækkende postruter, og med tiden øgedes både tempo og effektivitet f.eks. ved at indføre bereden stafetpost i 1653 på hovedpostruten mellem København og Hamborg. Forseglede lommeure til posttrytterne fra 1790'erne gjorde postombæringen uafhængig af købstædernes ofte upålidelige tårnure, og samtidig begyndte uniformer at blive en del af det offentlige liv.

En rød uniform indførtes i 1806 for fodposten i hovedstaden, og den røde farve holdt sig til udfasningen fra 2016 og indførelsen af PostNord's fællesnordiske blå standard. En postreform efter britisk forbillede medførte i 1851 brug af frimærker og postkasser - oprørerne i hertugdømmerne krediteres ikke for året forinden at have introduceret et frimærke efter et preussisk forlæg. Frem mod århundredskiftet ekspanderede postvæsenet kraftigt, og forsendelsernes antal mangedobledes. Det var en tid, der skabte 'et postvæsen for folket', mens årene fra 1850 til 1920 også betegnes 'telegrafens guldalder'. Den optiske telegraf fra Spodsbjerg Klint via Valby Bakke til Gottorp Slot, en forløber for den elektriske telegraf, som fungerede mellem 1801 og ca. 1850, havde overvejende været et militært kommunikationssystem.

Telegrafvæsenets store og dyre produktionsapparat gjorde det imidlertid til en kronisk underskudsforretning. Til gengæld skulle telefonvæsenet trods en undseelig debut i 1879 ved Kjøbenhavns By- og Hustelegraf allerede omkring århundredskiftet vise sig at være et guldæg for staten.

Kommunikation og den dertil knyttede teknologi er kritisk og sårbar infrastruktur. Derfor er statens kontrol af fundamental betydning, selvfølgelig især i krisesituationer. Under 1. Verdenskrig, hvor det helt overordnede sikkerhedspolitiske mål var at beskytte Danmarks neutralitet og holde landet uden for krigen, indledte Statstelegrafen allerede fra 1. august 1914 et tæt samarbejde med Udenrigsministeriet om krigsrelateret masseovervågning, som løbende blev udvidet under krigen. F.eks. måtte private telegrammer kun ekspederes, hvis indholdet var 'forståeligt', altså i klart

sprog, og de relevante myndigheder kunne foretage aflytninger på Statstelefoniens net. Overvågningen blev ikke fuldstændig afskaffet efter krigen, men ændrede sit fokus til 'antirevolutionær overvågning'. Den censurfrie telekommunikation vendte aldrig tilbage.

Efter udbruddet af, hvad der skulle udvikle sig til 2. Verdenskrig, reetablerede P&T og Ministeriet for offentlige Arbejder i oktober 1939 rutinerne og overvågningen af teletrafikken, idet en opfordring til diskret opmærksomhed var fremsat allerede 5. september. Efter den tyske besættelse 9. april 1940 forblev overvågningen dansk i overensstemmelse med den etablerede samarbejdspolitik, men den blev kontrolleret af Abwehr og senere af Gestapo. Personalet gennemførte overvågningen på grundlag af 'sorte lister', som bl.a. kunne rumme såvel indenlandske nazister som kommunister og, forventeligt nok, kritikere af samarbejdspolitikken, f.eks. personer, som var aktive i Dansk Samling og dermed klart eksponerede for besættelsesmagtens mishag. Der indførtes også postcensur, men udlandspostkontrollen varetoges væsentligst i Tyskland. Censuren skulle i løbet af krigen levere materiale til diverse stemningsrapporter. Herboende 'folketyskere' var også udsat for sådanne undersøgelser, og, som krigen udviklede sig, nedkaldte den tiltagende modløshed blandt disse ubehagelige menings-tilkendegivelser fra Abwehr. Denne tjenestegrens forbindelsesofficer til de danske myndigheder måtte for øvrigt chokeret konstatere, at Telegrafcensuren danske personale i augustdagene 1943 havde aflyttet statsamtaler. Reelt havde censuren kunnet aflytte disse samtaler lige siden oktober 1939. Dansk personale er noteret for adfærd uforenelig med samarbejdspolitikken, som ligger på en skala fra fejlomstilling af besættelsesmagtens telefonopkald til Zoologisk Have, subsidiært til Sundholmen, og til højrisikabel lækage til modstandsbevægelsen. Efter den tyske kapitulation i bl.a. Danmark 5. maj 1945 genåbnede censuren 12. maj på allieret forlangende, og Udlandskontrollen aflyttede 202.997 samtaler frem til oktober måned. I hele 1944 havde Telegrafcensuren aflyttet 157.037 udlandssamtaler.

De tre forfatters beretning har udblik til Norden, til den øvrige verden og til den store historie. Den inddrager de aspekter ved vort post- og televæsen, som med rimelighed kan forventes, og den er suppleret med uddybende og perspektiverende stof indskudt på tonede ark. De omkring 125 illustrationer, hvoraf mange er helsides, er varierede og i gode gengivelser. Flere fotos bevidner vilkårene i længst svundne tider, således f.eks. portrætterne af sognebuddet Kirsten Gad fra 1857 og den gamle postkone Grethe Hugge fra ca. 1870 (s. 83, 85). Det fatale krypterede Zimmermann-telegram fra 1917, som på sin vej fra Berlin til Mexico City måtte passere de danske tele-

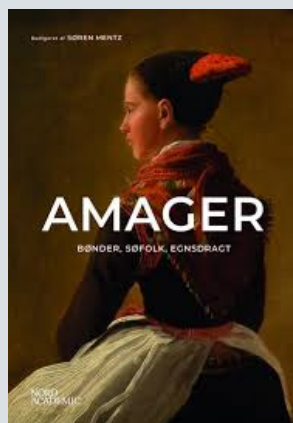
grafkabler, er historisk nærmest en selvfølgelighed (s. 113), og datidens melodrama stråler fra et stillfoto af stumfilmen Telefondamen fra 1917. Skuespillerinden Karen Sandberg, som i rollen bærer efternavnet Bell, er ved sit omstillingsbord vidne til et drab (s. 151).

Fremstillingen er fulgt af et noteafsnit og en oversigt over kildematerialet.

Ole Halding

Amager. Bønder, søfolk og egnsdragt

Søren Mentz (red). Nord Academic Forlag 2025. 272 sider, 329,95 kr.

Søren Mentz, der er chef for Museum Amager, har i denne bog samlet 9 artikler, der er nedslag i forskellige perioder og emner fra Dragør og Store Magleby og nærmeste omegn. Det er således ikke en bog, der forsøger at være en sammenhængende Amager-historie, tværtimod udstikker Søren Mentz i sit forord, at historien her skal fortæl-

les nedefra og op, altså at udgangspunktet er den lille, måske ubetydelige lokale historie, der så viser sig at være tæt forbundet med den generelle danske eller internationale udvikling, altså den store historie.

Det lykkes i vidt omfang, og i hvert fald er der kommet en række spændende fortællinger ud af dette projekt.

Erik Gøbel følger bl.a. med sundtoldsregnskaberne som kilde Dragør-skipperen Knud Walløe, der stod til søs i 1829 og senere blev partsreder. Han tjente godt på handelen mellem Østersøen og Middelhavet, hvorfra han hentede sydfrugter. Han fik et anseligt hus i Dragør og engagerede sig i kommunalt arbejde og foreningsliv, da han var gået i land. Det er en artikel, der fint demonstrerer, hvordan der med udgangspunkt i den enkelte lokale skippers liv opstår en fortælling om op- og nedgange i Dragørs skibsfart og om nordiske handelsmønstre generelt.

Therkel Stræde fortæller om en enke med 6 børn fra Dragør, Ellen Nielsen, der som så mange andre amagerkoner solgte fisk på Gammel Strand. Gennem kunder blev hun i oktober 1943 inddraget i det illegale arbejde med at redde danske jøder over sundet. Hendes gruppe blev senere optrevet af tyskerne, og

hun havnede i kz-lejren i Ravensbrück for endelig at komme hjem til Danmark med de hvide busser i 1945. Men her standser historien ikke, for på Museum of Jewish Heritage i New York bliver hun sammen med bl.a. Bent Melchior en af hovedpersonerne i en udstilling i 2023 om de danske jøders redning. Dermed bliver den heltemodige Ellen Niensens historie til en fortælling om bearbejdelse og formidling af Holocaust i USA.

Redaktøren Søren Mentz behandler Arne Jacobsens "hvide by" ved Dragør fra 1932, et badeetablisserment med omklædningsrum og restaurant og endda et 90 meter højt udsigtstårn. Sådant havde Jacobsen også planlagt til sit samtidige byggeri, Bellevue i Klampenborg, men det blev forhindret af Gentoftes konservative politikere, der ikke ønskede en turistattraktion ved kommunens havkant. Sådanne forbehold var der ikke på Amager, og her dukkede der i skarp kontrast til Dragørs gamle gule huse et funktionalistisk anlæg op i form af Dragør Strandpark. Det skulle være folkeligt og billigt at benytte, for publikum var københavnske arbejderfamilier, der kunne tilbringe sommerferien i teltlejr ved anlægget. Men økonomi var der ikke i den hvide by, og i 1944 blev hele molevitten revet ned. Søren Mentz skriver ikke blot en fin fortælling om et ikonisk, måske malplaceret arkitektonisk værks opståen og forsvinden, men får det sat i sammenhæng med mellemkrigstidens friluftsliv og sociale kontraster.

Mikael Kristian Hansen fra Teatermusset i Christianborgs hofteater skriver om teatermaleren Helge Norél, der malede kulisser til Røde Kro Teater i Sundby. Det havde et blandet repertoire, hvor revyer indimellem havde lokal forankring, men nogle af Noréls scenograftegninger med motiver fra Amager er ikke med, og i det hele taget står denne artikel noget perifer i forhold til bogens emne. Til gengæld er det faktisk den eneste artikel i bogen, der viser, at Amager er andet end Dragør og Store Magleby.

Christian Aagaard fra Museum Amager fik fra en gård i Store Magleby leveret et bræt, hvorpå bagersvend Christensen fra 4. rekylregiment i 1917 havde skrevet sit navn og andre oplysninger. Han har altså tilhørt sikringsstyrken på Amager under 1. verdenskrig, og dermed bliver der åbnet op for en fortælling om befæstningsforhold og soldaterliv med indkvartering på lokale bondegårde under 1. verdenskrig. Vi følger forfatterens opklaringsarbejde og begejstring over fundene. Det gøres lidt mere dramatisk, end det egentlig har været, for bagersvend Christensen havde skrevet sit tjenestenummer på brættet, og dermed har det ikke været så svært at finde ham i hærens omfattende arkiver. Men igen er der her en oplysende forbindelse mellem den lille og den store historie.

Historikeren Mikkel Maesen arbejder i Aarhus Kommune, men er den, der virkelig trækker større linjer op i Amagers historie. Det gør han i "No hard feelings", om sammenlægningen af de 2 sydlige kommuner, ja igen Dragør og Store Magleby. Han behandler de lokale identiteter tilbage til det 16.-18. århundredes skel mellem skipperbyen Dragør og Store Magleby, som domineredes af bønder af hollandsk afstamning. Begge havde deres helt egne bystyrer, Dragør helt til 1910. Sammenlægningen under kommunalreformen 1970-72 gik ret problemfrit, for den var – mente de lokale – et langt mindre onde end dannelsen af en amagerkansk storkommune domineret af Tårnby. Desuden var de lokale særpræg for længst historie, en færge til Skåne var, hvad der var tilbage af Dragørs søfart, og meget af Store Maglebys jord var eksproprieret til lufthavnen.

Mere end nogen anden har maleren Julius Exner i det 19. århundrede skabt et billede af Amagers bønder, deres klædedragt og livsform. Det skriver kunsthistorikeren Sine Krogh om i en artikel, hvor hun også behandler den polskfødte Elisabeth Jerichau Baumann, der ikke malede folkelivsbilleder som Exner, men mere intime billeder af Amagerkvinder i deres fornemme dragter. Artiklen kommer rundt om skellet mellem nationalromantik og kosmopolitisme i tidens danske kunst.

Camilla Cziffery Nielsen fra Museum Amager behandler amagerdragten, og i forlængelse af den foregående artikel betoner hun, hvordan netop malerkunsten har været med til at skabe et billede af øens og dragtens særegenhed. Men udelukkende et lokalt produkt er den langt fra, for den internationale mode har spillet ind, og nye undersøgelser viser, at de silkebånd, der siden det 18. århundrede har været et vigtigt element i dragten, blev fremstillet i Frankrig eller Schweiz. I dag tages dragterne kun frem ved ganske særlige lejligheder, og da skal de endda tit lånes helt eller delvis fra museet. Så ikke nok med, at det opbevarer, dokumenterer og undersøger dragterne, men det er også med til at skabe og fastholde en fortælling om dem. Artiklen rejser dermed generelle spørgsmål om erindringskultur og historiebevidsthed.

Endelig afsluttes bogen med, at vi går tilbage i tiden, idet arkæologen Bo Jensen behandler en udgravning fra 2022. Her undersøgte man en bebyggelse i Dragør fra perioden ca. 1425 til 1580, hvor byen fik mindre økonomisk betydning, da det store sildefiskeri i Øresund var slut, og man endnu ikke var påvirket af de hollandske bønder fra Store Magleby. I perioden blev husene hurtigt udskiftet, og blandt de materialer, der blev benyttet til dem, fandt man en fin skåltegnssten fra bronzealderen, genanvendt som syldsten. Artiklen

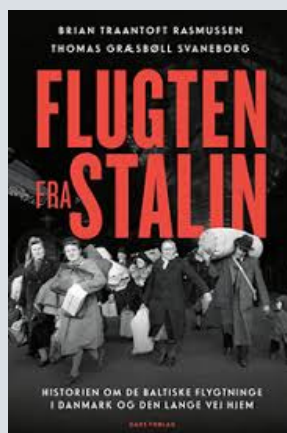
udmærker sig ved sin grundige beskrivelse af rammerne for og processen i det arkæologiske arbejde.

Det er altså en blandet buket af artikler, hvor Amager hverken geografisk eller kronologisk fremstår som en helhed. Til gengæld fortæller en række specialister historier, der gør historien nærværende, og resultatet er en meget læseværdig bog, et godt historisk formidlingsarbejde.

Mads Pedersen

Flygtning i Danmark

Brian Traantoft Rasmussen og Thomas Græsbøll Svaneborg: *Flugten fra Stalin*. Gads Forlag 2025. 352 sider, 299,95 kr.

Anden Verdenskrig udløste gigantiske omvæltninger i Østeuropa. Både den nazistiske udryddelsespolitik, de sovjetiske deportationer og endelig den Røde Hærs fremmarch i krigen førte til massive ændringer i Europas demografi. Fokus i denne bog er på de omkring 6.000 baltre, som på den ene eller anden måde endte i Danmark.

Bogens to forfattere er henholdsvis historiker og journalist og de forskellige tilgange viser sig i bogens tilgang. Her gør forfatterne det klart at:

”Vi har i vores form og sprog tilstræbt en overvejende dramatisk og personificeret stil. Det betyder at den store historie, så vidt muligt udspiller sig gennem vores persongalleri og på en måde, så læseren føler sig tættere på de mennesker de læser om, og alt det, de oplever undervejs.”

Med dette for øje er tilgangen i høj grad præget af en Oral History Bottom up-tilgang, hvor forfatterne supplerer samtidige skriftlige kilder. Selv om vi også får lov til at høre fra politikere, mediepersoner og ledere fra datidens Danmark, er bogens sigte således primært at se begivenhederne gennem flygtninges øjne.

Selve bogen består af tre afsnit. I afsnittet *flugten* følger vi flygtningenes vej til Danmark. I afsnittet *Danmarks gæster* hører vi om tiden som flygtning i Danmark og endelig tager vi afsked med flygtningene, som spredes for alle vinde i takt med at det internationale samfund får organiseret fordelingen af flygtninge. Det er kun omkring 1.000 af de oprindeligt

6.000 ikke-tyske flygtninge, som balterne blev en del af, som blev boende i Danmark.

Bogen er medrivende skrevet, og med de klare paralleller til de ukrainske flygtninge i Danmark har de to forfattere noget på hjertet, når de beskriver hvordan flygtninge bliver kastebolde i stormen af avishistorier, politiske interesser, flygtningeregler, den internationale situation og meget mere. Sympatien kammer dog aldrig over, og specielt forfatterens klare transparens om deres tilgang og kildemateriale gør, at man aldrig føler sig følelsesmæssigt voldtaget af bogens mange ekstreme og ofte meget sørgelige skæbner. Bogen anbefales således til alle der interesserer sig for, hvordan man skal tage mod flygtninge, og hvordan man skal behandle andre mennesker. Samtidig vil bogen med dens klare metodiske transparens og mange dramatiske scener fint kunne læses i uddrag med klassen. Selv om denne anmelder nok er mere skeptisk over for muligheder i at bruge interview så længe efter, vil det kunne give anledning til interessante snakke med eleverne om historisk metode, historiebrug eller historiebevidsthed.

Rasmus Thestrup Østergaard

Jette Bang – portræt af beduinerne i Qatar

Peter Wandel (red.). Davids Samling 2025. 80 sider (rigt illustreret), 199,95 kr.

Museumskataloget fra Davids Samlings udstilling "Jette Bang – Portræt af beduinerne i Qatar" er en rigt illustreret dokumentation af en livsform, der allerede i 1960'erne var på tilbagetog. Det er en udstilling om og et katalog med fotografier, der skal betragtes og tolkes "an

sich", altså uden bagvedliggende kulturelle og politiske dagsordner. Det er en hyldest til Jette Bangs arbejde og en nærmest impressionistisk skildring af beduinlivet i Qatar.

Jette Bang startede sin karriere som topfotograf på en rejse i 1936 til Grønland. Hun dokumenterede på gentagne rejser inuitkulturens mennesker gennem fotografier og film. Grønland blev på den måde omdrejningspunktet for hendes karriere, og dét hun var kendt og berømt for i sin samtid.

På en af grønlandsrejserne deltog også arkæologen og museumsmanden P. V. Glob, og det lykkedes for Jette Bang at komme med på Globs 3. Bahrain-ekspedition i 1959. Udstillingen og det tilhørende katalog handler dog ikke om Globs udgravninger, men om beduinerne, der levede i Qatar, ved indgangen til 1960'erne.

Kataloget er inddelt i en introduktion til Jette Bangs rejse til Qatar/Bahrain, og efterfulgt af en længere introduktion til hendes fotoværk, set ud fra forskellige vinkler. Fotografierne er taget to år inden "myndighederne" indledte et bosættelsesprogram, der har betydet, at livsformen og mange af artefakterne er gået tabt, idet man ikke (bortset fra dedikerede etnologer som Klaus Ferdinand m.fl.) fandt, at disse repræsenterede nogen form for værdi. Det hører med til historien, at Bahrain og Qatar på daværende tidspunkt begge var under engelsk administration og først opnåede selvstændighed i 1971 som to uafhængige stater. Noget man ikke kommer nærmere ind på i kataloget.

Men hvad kan vi som læsere og publikum få ud af de mange fotografier og den film om beduinerne, der vises på Davids Samlings særudstilling? Præmissen er, at det billederne der taler for sig selv. Vi ved ikke, hvem personerne på fotografierne er (bortset fra at de er beduiner). De ser ofte lige på os gennem kameranlinsen. Alle er tilhyllede. Mændene dog uden sigtsmaske til forskel fra kvinderne (enkelte undtagelser findes dog). Omgivelserne er ørken eller sparsomt interiør fra de mobile telte. På den måde er kataloget og udstillingen tættere på det etnologiske område end på det faghistoriske samme. Der er måske ikke så meget at forstå. Man må lade alle indtryk, som fotografierne kan efterlade hos en, forme hvad man kunne kalde betragterens konstatering af mennesker og deres brugsgenstande. Begiver man sig ud i en sammenligning af det liv, der leves i Danmark til forskel fra det, man kunne forestille sig beduinerne i Qatar levede, kan man fint få en eftermiddag eller aften til gå i behageligt selskab med en reflekteret samtalepartner.

Et besøg på N. C. Davids Samling er altid lærerigt og værd at bruge tid på, og så er det gratis. Til anbefaling.

Jørgen Lassen

Da børnesindet blev sindssygt, 1935

Jennie Sejr Junghans. Serien 100 Danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag 2025. 100 sider, 129,95 kr.

Der er sket meget de sidste 100 år i forhold til synet på børn med psykiske lidelser. At betragte børn som mennesker, der kan være psykisk syge, var først noget, der blev udbredt i lægefaglige kredse i Danmark efter år 1900. Hvordan denne ændring skete, og hvad det medførte, handler bogen *Da børnesindet blev sygt* om.

Bogen er en del af serien 100 Danmarkshistorier, og endnu engang viser serien, hvad den kan; på en overskuelig og let tilgængelig måde får læseren en kort indsigt i et forskningsfelt og et emne formidlet af forskeren selv. Medicinhistoriker Jennie Sejr Junghans skriver interessant og levende i bogen, der er bygget op af fire kapitler. Hun ønsker at vise, at børnepsykiatriens historie også indeholder fortællingen "om forandringer af familie- og samfundsstrukturer og udviklingen af velfærdsstatens indsatsområder." (s. 8).

Det første kapitel beskriver konkret, hvordan Rigshospitalet åbnede Danmarks første børnepsykiatriske klinik i 1935 i tilknytning til den tilsvarende afdeling for voksne: afdeling O, og hvordan andre klinikker til børn bredte sig rundt i landet.

Andet kapitel indeholder en kort gennemgang af psykiatriens historie med fokus på synet på børns psykik. Først i 1953 opstod børnepsykiatri som et officielt speciale. Perioden op til og måske også siden, var præget af, at man brugte forskellige knap så klart definerede betegnelser, når man beskrev børns psykiske lidelser. Junghans fremhæver, hvordan de første danske tekster om emnet brugte begrebet nervøse børn, og hvordan man siden med udgangspunkt i psykiateren August Wimmers teori gik over til at tale om degenererede børn. Hun skriver også, hvordan idéerne om de såkaldte degenererede børn, der ifølge datidens tanker havde særlige fysiske træk, som f.eks. en vigende hage eller skæve tænder, og som Wimmers børnepsykiatriske kategorier byggede på, var i direkte sammenhæng med racehygiejnens idéer. Man ønskede nemlig at undgå, at der blev født flere såkaldte degenererede børn og spekulerede i, hvordan man kunne undgå, at to degenererede voksne kunne få

børn, så man kunne undgå fortsat nedarvning af de uønskede psykiatriske lidelser.

Psykopati var den mest udbredte diagnose for børn i perioden 1938-1951. Junghans fremhæver, hvordan netop denne diagnose var meget upræcis og i mange tilfælde blev ændret senere i barnets liv, hvor det viste sig, at barnets problemer ikke skyldtes psykiatriske lidelser, men sociale problemer. Behandlingsformerne fokuserede på enten restitution og rolige forhold eller tvangsforanstaltninger som spændetrøje eller deciderede neurokirurgiske indgreb til brug af psykofarmaka. Der er eksempler på, at børn helt ned til 6 år fik foretaget lobotomi.

Kapitel tre omhandler det skift, der generelt kom inden for psykiatrien efter 2. verdenskrig, fra fokus på (degenereret) arvmasse til fokus på, hvordan miljøet spiller en rolle for psyken. Behandlingsmetoderne indebar dermed også ofte miljøskift, så derfor blev mange psykisk syge børn sendt væk fra deres vante miljø i håb om at helbrede dem – typisk til særlige behandlingshjem eller anstalter.

Bogens fjerde og sidste kapitel hedder meget dækkende "Kampplads" for at fremhæve pointen om, at børnepsykiatrien i høj grad er en samfundsmæssig kamplads i dag. Flere børn får psykiatriske diagnoser og antallet af behandlingstilbud vokser, men behovet vokser hurtigere. Kapitlet opridser forskellige positioner og konflikter i vores moderne samfund og forskellige syn på børn og psykiatri. Junghans ser f.eks. en parallel mellem skepticisme over for det voksende antal af ADHD diagnoser, og de ældre generationers kritik af moderne forældres opdragelsesmetoder. Hendes pointe er, at synet på psykiatri hænger sammen med børnesyn og i forhold til ADHD, så er flere af diagnosekriterierne som f.eks. mangel på fokus og hyperaktivitet samtidig også udtryk for, hvad mange vil kalde for "dårlig opdragelse", og dette kan understøtte skeptikerne, der kan spørge, om diagnoserne er reelle, eller om det er samfundet og forældrenes skyld? Blandt andet derfor kan børnepsykiatrien betragtes som en kamplads. Bogen slutter i en slags moralsk erklæring om, at udskamning af forældre og forbud mod f.eks. sociale medier ikke nytter i forhold til at hjælpe syge børn og deres familier, og at muligheden for en bedre børnepsykiatri kræver, at man finder en balance mellem idealer og faktiske ressourcer.

Bogen viser, hvordan det er en kompleks opgave at beskrive udviklingen inden for børnepsykiatrien. På den ene side lykkes det fint at vise de mange aspekter af emnet, men på den anden side gør det også bogen en smule uoverskuelig, da den både omhandler ændringer i børnesyn, psykiatrihistorien, samfundets økonomiske udvikling, ændringer i levevilkår behand-

lingsformer i Danmark og i resten af den vestlige verden. Dette gør det svært at få et præcist overblik over udviklingen, og der forekommer flere mindre unødvendige gentagelser og forvirrende spring i kronologien.

Bogen indledes in medias res, med en konkret historie om en dreng, der med sin søster træder op på Rigshospitalets børnepsykiatriske klinik, fordi hans skole antager, at han er ordblind. At ordblindhed ansås som en psykisk lidelse, bliver der dog ikke fulgt op på siden hen i bogen. Det er ærgerligt, for bogen er allerbedst, når den inddrager konkrete eksempler fra indlagte børn og deres journaler, og når den redegør for tidligere tiders teorier. Det er meget interessant at se et foto fra en journal fra 1939, der betegner en 16-årig dreng som "Ubegavet psykopat". Desværre er fotoet taget, så man kun kan læse den venstre side af journalen, og derfor må man gætte sig til, hvordan sætningerne slutter. Dette ligner dårligt redaktionelt arbejde.

Om det er en fordel eller ulempe at slutte en bog af med anvisning til fremtidens børnepsykiatri er vist en smagssag, men Junghans får flot vist, hvordan kompleksitet har været og fortsat vil være et grundvilkår for børnepsykiatrien.

Hanne Mortensen

Feministisk genstandsfortælling

Annabelle Hirsch: *Kvindernes historie i 100 objekter*, Gutkind 2025, 416 sider, 299,95 kr.

Der kommer flere og flere udgivelser, hvor fokus er kvinder og kvinders forskellige roller og betydning for en given historisk udvikling. Der søges hermed rettet op på tidligere tiders forsømmelser i historieskrivningen, hvor kvinder ofte ikke indgik. Nu skrives de meget aktivt ind i historien, som det fremgår af ovennævnte bogs danske for-

ord ved historiker Gry Jexen.

Annabella Hirsch er forfatter og kulturjournalist med en uddannelse i kunsthistorie, dramatik og filosofi fra München og Paris, og hun blev med egne ord inspireret til nærværende bog under et besøg på Rungstedlund, hvor hun fandt køkkenudstyret mere interessant end Karen Blixens litterære saloner.

Bogens formål er at fortælle kvindehistorie gennem hverdagens store og små øjeblikke, kroppen, sex, kærlighed, arbejde, kunst og politik. Det er spændende læsning, og det er svært at fremhæve nogle genstande frem for andre. Der kan for eksempel læses om nonnekroner, glasdildoer, tommelskruer, metalkorsetter, kjoletasker, symaskiner, skrivemaskiner, cykler og Golda Meir-Plakater. Noget overraskende er mobiltelefoner også med. Samtlige 100 genstande eller objekter er sat ind i en feministisk kontekst, hvor Annabelle Hirsch har en særlig evne til at få åbnet for nye mulige forståelser for fortidens kvinder.

Som eksempel kan nævnes en helet lårbensknogle fra ca. 30.000 f.v.t., hvor argumentet for genstandsvalget er, at knoglen er udtryk for menneskelig omsorg og kan understøtte "bedstemor-hypotesen": Tesen om at bedstemødre er med til at gøre menneskearten stærkere.

Et andet eksempel er en statuette af Isis fra 332-330 f.v.t., der anvendes som repræsentant for Isiskulten, der eksisterede lang tid før kristendommen og først forsvandt ud af den europæiske historie, da kristendommen blev romersk statsreligion i det 4. århundrede. Annabelle Hirsch fremstiller Isiskulten som inspiration for og senere en konkurrent til den tidlige kristendom. Den store forskel var, at Isis var kvinde. Ganske provokerende stiller hun spørgsmålet om, hvordan kvinders historie havde udfoldet sig, hvis Isis havde vundet over Jesus?

Bayeux-tapetet fra det 11. århundrede bliver ikke blot set som et storslået 70 meter langt og 50 cm bredt broderi, der fortæller om optakten til og slaget ved Hastings i 1066, men kaldes et eksempel på "exceptionel kunstnerisk kunnen og skaberkraft i et søsterskab".

Endelig skal nævnes Ashley's Sack, der er en lille bomuldspose, som en slavegjort kvinde gav sin lille datter, da hun blev adskilt fra sin mor og solgt. Posen indeholdt en hårtot og lidt nødder, og var den lille piges eneste minde om sin mor. Den lille pose gik i arv blandt kvinderne i familien. Annabelle Hirsch får her fortalt den store historie gennem den lille historie.

Bogen er ganske stramt opbygget, idet de 100 genstande præsenteres ved et sort, hvidt billede med en svag lyserød baggrund, der efterfølges af 3 siders tekst. De eneste undtagelser er de 2 danske bidrag, hvor teksten er 5 sider. Det er Gry Jexen, der har udvalgt vøvestaven og Sofie Lindes "Metoo-kjole". Det er svært at forstå, hvorfor det stramme 3 siders koncept brydes netop ved de 2 danske genstande, da en af bogens styrker er de meget korte tekststykker til hver enkelt genstand.

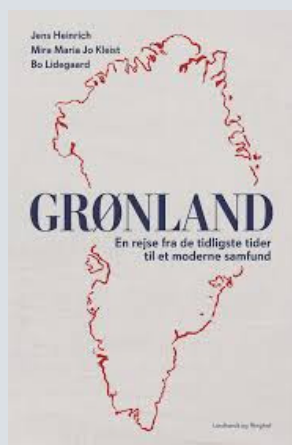
Bogen kan med fordel læses som et opslagsværk, hvor der er megen nyttig viden samt inspiration til at vælge og analysere genstande anderledes end vanligt.

Bogen kan varmt anbefales, hvis der ønskes en anderledes læseoplevelse udi feministisk historieskrivning.

Susanne Geisler

En rejse fra de tidligste tider til et moderne samfund

Jens Heinrich, Mira Maria Jo Kleist og Bo Lidegaard: *Grønland*. Lindhardt og Ringhof 2025. 280 sider, 299,95 kr.

Foreliggende bog er naturligvis højaktuel, og jeg imødeså læsningen med spænding. Måske særligt fordi Grønland er blevet et sprængfarligt emne inden for de sidste par år. Hvor vil bogen stille sig politisk i denne situation? Bogens mål er tydeligt ud fra den første sætning: "Hvordan ser Grønlands historie ud fra landets og grønlændernes eget perspektiv?" (s. 9). Og læn-

gere nede på siden foregriber man eventuelle politiske indvendinger mod fremstillingen: "Vi er ikke ude på at sætte os til doms over fortidens synder, men åbner gerne de skabe, hvor skeletterne holder til." Forfatterne holder, hvad de lover, hvad angår vurderinger af historisk-politiske forhold, og bogen giver et grundlæggende og godt overblik over Grønlands historie fra et 3,7 milliarder år gammelt klippestykke til i dag.

I fokus for fortællingen står, hvordan grønlænderne har levet og overlevet gennem tiden under barske klimatiske forhold, hvem de var (og kaldte sig), og hvordan de opfatter sig selv i dag. Det sidste er i høj grad også forbundet med, hvem man definerer sig i forhold til: Danmark. Derudover bliver USA's rolle særligt fra 2. verdenskrig endnu tydeligere, og jeg sidder tilbage med indtrykket af, at i sidste ende er der kun et land, der kan bestemme, hvilken status Grønland skal have i international politik.

Et centralt spørgsmål i bogen er, hvordan Grønland kan bevare sin unikke kultur og identitet i en moderne verden, hvor landets ret enstrengede økonomiske struktur gør det sårbart og derfor afhængig af støtte udefra. Et flertal af grønlændere ser ud til at ønske

selvstændighed, men ikke før økonomien kan bære. Og skal man vælge mellem USA og Danmark, ser Danmark ud til at stå stærkt. Hvad skal Grønland gøre i dette spændingsfelt? Forfatterne nævner på s. 30, at "Et af de væsentlige forhold i Grønland er en pragmatisk tilgang til tilværelsen." Det lyder som en god kompetence! Og noget man kan genkende, når man hører den almindelige grønlænder udtale sig til medierne. Hvad er Danmarks interesse i Grønland? Et sted skriver forfatterne i et kort afsnit om "Rigsfællesskabet set fra Danmark", at "En af årsagerne [til at "fastholde fællesskabet og i sidste ende suveræniteten over Grønland"] er, at Grønland for Danmark spiller en større – og en mere positiv – rolle strategisk, kulturelt og folkeligt, end mange er bevidste om" (s. 155). Jeg er måske en af dem, der ikke er bevidste om det. Det står som en påstand, og det kunne være interessant at høre, hvor tæt den almindelige dansker mener, forholdet er: "Du har et tæt forhold til Grønland, du er bare ikke bevidst om det!" [min bugtalerkommentar]. Alle tre forfattere har et tæt forhold til Grønland og opfatter det som naturligt, men hvor tæt er forholdet generelt, når man iagttager, hvad der sker, når der ikke udvises den fornødne gensidige respekt. Så bliver Danmark hurtigt til den kolonialistiske magt og Grønland bliver mødt med "bloktilskudskortet."

Hvis vi nu lukker for de sociale medier i Grønland og Danmark, så kan de unge generationer vokse op med en pragmatisk tilgang til tilværelsen ligesom deres forfædre. Denne tilgang tror jeg, de to folk deler og kan bygge på.

Jeg har i anmeldelsen fokuseret på nyeste tid, men forfatterne skal have kredit for ofte, når de skriver om ældre tid at fortælle om den fortsatte betydning af et forhold i nutidens Grønland, f.eks. når man siger om "fangstkultur": "Prestige bestod ikke af rigdom, men af respekt" (s. 51). Det bliver senere i bogen klart, hvilken rolle dette spiller, da mange fangere i tiden efter 2. verdenskrig mere eller mindre frivilligt flytter til boligblokke i byerne og mister respekt og selvrespekt med deraf følgende sociale problemer. Den samme relevante kobling mellem fortid og nutid udnytter forfatterne, når de taler om myter og sagn. Derudover bliver man oplyst om det interne grønlandske spørgsmål om, hvem der er "rigtige grønlændere" (s. 171), og sprogenes rolle kulturelt og politisk. Spændende.

Der er efter min mening tale om en god og balanceret bog om Grønlands rejse mod i højere grad at stå på egne ben i en tid, hvor der er brug for lædig information snarere end larmende, letkøbte politiske påstande.

Troels Grøn